

**М. Благојевић – Д. Медаковић: ИСТОРИЈА СРПСКЕ
ДРЖАВНОСТИ I. ОД НАСТАНКА ПРВИХ ДРЖАВА ДО
ПОЧЕТКА СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ,
Нови Сад, 2000**

Пред нама је први том, замишљене тротомне историје српске државности од стварања првих држава па до данашњих дана. Књига је дело двојице аутора и садржи осам поглавља: I Прве српске државе (11-61); II Српска државност у Дукљи, Рашкој и Босни (62-121); III Идеолошка основа српске државности (122-176), IV Државна управа (177-205); V Интернационална држава (206-233); VI Обновљање националне државе (234-284); VII Нова језгра српске државности (285-318); VIII Идеја државности код Срба у XVI, XVII и XVIII веку (319-359). Првих седам поглавља написао је М. Благојевић, а последње Д. Медаковић. Дело је опремљено и са више карата, које је израдио М. Благојевић, а на њима се приказује територијални развој средњовековних српских држава. Књига је, на крају, снабдевена и потребним регистрима.

М. Благојевић зачетке српске државности уочава и прати још од времена сеобе Срба и настанка првих државних заједница на Балкану. Сваку државу чине три елемента: становништво, територија и власт. Ови чиниоци су током средњег века били подложни непрекидним променама. Етничка свест

током средњег века не представља константу, па не постоји ни свест о неопходности једне државе. Срби су још у прапостојбини имали своје земљиште на коме су живели и на коме су се организовали у чврсту заједницу. Они су на Балкан дошли под својим вођом (кнез). И Словени на доњем Дунаву су имали своје старешине, од којих је једном припадало прво место (Мусоки, Радогост, Пирогост). Срби су најстарије елементе државности довели из прапостојбине: као што је народно име, власт у зачетку оличена у кнезу („краљу“) и запосели су одређену територију. Рудиментарне елементе државности показују и Словени у залеђу Солуна. Срби су током сеобе били многољудни и организовани, а по доласку на Балкан разлили су се по жупама стварајући пет посебних области, на шта је јако утицао и географски фактор. На челу жупе је старешина најутицајнијег рода – жупан. Власт жупана је битан елемент српске државности створен у новој отаџбини и он ће бити уграђен у темељ свих српских држава раног средњег века.

Током VII и VIII века српске територије се по уређењу могу изједначити са склавинијама у залеђу Солуна, а

крајем VIII века код Срба се стварају прве државе. Велику тешкоћу у том процесу представља издробљеност рељефа: Срби у унутрашњости били су одвојени од Срба у приморју бројним гребенима високих планина. Аутор овде читаоце упознаје са жупама које су чиниле поједине српске области у приморју. Србија је од почетка имала своју династију чије порекло води у прапостојбину. У IX веку Срби су одбранили своју државу од Бугара, али већ 868. признају врховну власт Василија I уз учвршћивање хришћанства. Византијски цар је легализовао наследна права српских кнежева, што је имало велики значај за учвршћивање српске државности. Са нестанком кнеза Часлава држава се распала, а дошло је и до поделе Србије на Расу и Босну. У доба Самуила не постоји ни једна самостална српска држава, што негативно утиче на идеју државности. Још већа, смишљена деструкција српске државности, настала је после Самуилове смрти када цар Василије II организује нове теме на Балкану (Србија) и Охридску архиепископију.

Процес обнављања државности у XI веку није отпочео у централним српским земљама, већ на периферији, у Дукљи. Један од разлога, како с правом тврди М. Благојевић, јесте и свежа успомена на Јована Владимира, кога је црква прогласила за светитеља. Већину становништва ове државе чине Срби, а Михаило је постао краљ и круна је постала наследна у династији Војиславића. За пуноћу државног суверенитета био је посебно значајан „црквени ранг државе”, што је Дукља постигла 1089. када је Бар добио архиепископију. Када је Бодин био принуђен да призна врховну власт Византије, примат преузима рашки велики жупан Вукан, политичко језгро се премешта у Расу. Томе су допринели и природни

чиниоци – географска скученост Дукље. Вукан је померио границе Рашке до Ј. Мораве. После његове смрти Рашка је запала у велику кризу: у „межежима” је био угрђен и отац Немањин, па се склонио у Дукљу. Ипак се учврстио Урош I, а око 1130. Урош II и брат му Деса завладали су свим српским земљама, изузев Босне. Србија од времена Вукана има „столно место” у Расу где је 1166. на великожупански престо дошао Стефан Немања. Он је средно односе са Византијом, ослањао се на цркву, ослободио земљу од јеретика – све је то утицало на сређивање стања у земљи и јачање српске државности. Србија је самостална а велики жупан је суверен владар чији суверенитет потиче од „милости Господње”. Он има престо као најрепрезентативнију инсигнију власти и државности. Аутор истиче чињеницу да је на почетку XIII века српски народ био подељен између три цркве: православне, католичке и „цркве босанске”, што је онемогућавало националну хомогенизацију. И у Босни се изграђује држава, али уз много тешкоћа због јаког присуства Угарске и негативне улоге „цркве босанске”.

М. Благојевић је дужну пажњу посветио и идеолошким основама српске државности. И у Србији и у Босни је после смрти владара дошло до грађанског рата. После тога, преносом моштију и канонизацијом св. Симеона српски народ и држава добили су општеприхваћеног светитеља. Стефан Немањић и Сава обезбедиће држави краљевску круну и архиепископско достојанство, чиме је држави на међународном плану признат пуни суверенитет. Успостављена је најтешња сарадња између државе и цркве. Срби су „изабрани народ” тек после Немањиног одласка на Свету Гору, а у „ново рођеном Израелју” живе православни

Срби као „изабрани народ”. Сава је у Жичи успоставио и култ свога брата – првог краља, што је позитивно деловало на учвршћивање српске државности. Ниједан син Стефана Првовенчаног није канонизован, јер за тиме није било потребе, а ни верске оправданости. Драгутин је био веома побожан, али је црква одлучила да канонизује само Милутина, јер је Драгутин наводно забранио да га канонизују, чиме његови синови имају мања права да наследе престо. Канонизација није обухватала само чланове династије већ и најистакнутије старешине српске цркве (Сава, Арсеније). Немањићи се појављују у улози вођа српског народа, први „вожд отачества” био је свети Сава. Српска државност се учвршћивала и помоћу владарских инсигнија, којима је придаван сакрални карактер (престо, круна).

Аутор у оквиру опште теме разматра и изградњу државне управе помоћу које се управљало земљом. Ту је дата краћа синтеза већ познатих резултата до којих је аутор раније дошао (види: М. Благојевић: Државна управа у средњовековним српским земљама, Београд 1997). М. Благојевић с правом истиче да је „византинизација” Србије отпочела са Симонидином удајом: тај утицај се осећа у свим сферама живота па и у доктрини о српској државности. Признаје се идејна супрематија византијског цара, а кад је ратно стање, он је само „грчки цар”. Са узимањем царске круне Стефан Душан је предност дао интернационалној држави (цар Срба и Грка) са жељом да замени византијско царство. Прогласивши државу за православно царство, Душан је напустио Немањину доктрину о националној држави. Међу Грцима није могао бити прихваћен култ светородне династије Немањића, а тиме ни један битан елемент српске државности. И то је један од разлога што се царство после Душа-

нове смрти (1355) убрзано распада. После Маричке битке српска државност је запала у најдубљу кризу. Тежина „раскола” је све више притискала врхове српске цркве, тако да нису могли да се усредсреде на обнављање државности.

Процес обнављања српске државности је започео у области кнеза Лазара, чему доприноси и успостављено јединство српске цркве превазилажењем раскола 1375. До обнове српске државности долази и у Босни, на шта су благородно утицала освајања Стјепана II Котроманића и Твртка I. Ту су главни елементи државности – присуство владарског рода Котроманића и државни сабор (русак босански), на коме присуствује искључиво властела без представника цркве. Твртко I је завладао знатним делом земаља Немањића, што га обавезује на узимање краљевске круне: божија милост га је удостојила двоструким венцем. Са појавом обласних господара српска државност се развија по њиховим областима, јер они настоје да се представе као легитимни наследници Немањића. Због тога иду на наслеђивање ктиторских права у „краљевским манастирима”. Први је то урадио Вук Бранковић са Хиландаром. Кнез Лазар се понаша као легитимни наследник Немањића, а државну управу је уредио по угледу на цара Душана. После Косова патријарх Данило је канонизовао кнеза Лазара – нови светитељ је мученик за веру и отачество. Лазарева канонизација је нов идеолошки ослонац за обнављање и учвршћивање српске државности, она је Лазареве синове приближила правима која су припадала Немањићима. Црква је потпомагала и учвршћивала власт младог кнеза Стефана Лазаревића који је морао да гуши сепаратистичке тежње властеле, да савлада Бранковиће и да ратује са Турцима. До

1406. Хиландар је Стефана прихватио као јединог живог ктитора. У границама могућности отпочело је окупљање српских земаља, на шта благотворно делују и српски манастири. После Стефанове смрти његов наследник Ђурађ Вуковић (Бранковић) није се снашао: пристао је да врати престоницу Београд, а Турци су освојили све крајеве источно од Копаоника и Равног. Све више је у управу доводио странце, замерио се и Угрима и Турцима као двоструки вазал. Он после 1445. мења однос према кнезу Лазару, дистанцира се од Немањића, чиме је напуштена вековна традиција. У Србији Ђурађ није подигао ни један манастир због превеликог утицаја исихаста који занемарују приврженост нацији, већ у први план истичу припадност православном „роду”, што није доприносило јачању српске државности. Пренос моштију св. Луке такође показује недостатак вере у сопствени народ и сопствене снаге.

Пад српске државе (1459) није означио и крај српске државности. Она је наставила да живи у сфери идеја и да се материјализује где год живе Срби. М. Благојевић овде прати сеобе Срба у Угарску и са њима преношење идеје српске државности. На северу и југу се стварају нова политичка језгра. Јак подстицај српска држава је половином XV века добила у области херцега Стефана Вукчића Косаче, а веома брижљиво је негована и у Зети Црнојевића. Преласком Вука Гргуревевића у Угарску (и других српских великаша) ствара се политичко, а и војно језгро српског народа и његове државности. Аутор је овде детаљно приказао делатност српских деспота у Угарској и очување идеје српске државности.

Последње поглавље, из пера академика Д. Медаковића, бави се идејом државности код Срба у XVI, XVII и XVIII веку. Распрострањењу ове идеје

допринеле су бројне српске миграције, као и Пећка патријаршија, чијом обновом 1557. у расељеном и расутом српском народу је створен стожер са поукама о јединству. Црква је била једина институција изгубљене српске државе, а у манастирима су неговани култови владара – светитеља. Они су продубљивали српску националну свест, опомињали на изгубљену државу и славу косовских мученика. Снага идеје српске државности испољена је 1594. у Банатском устанку под вођством темишварског митрополита Теодора, под барјацима светог Саве, чије су мошти Турци спалили како би затрли његов култ. Аустријски двор у своје освајачке планове, после 1683, укључује Балкан, а дворски историчари оправдавају ову политику, износећи пред Европу историју балканских народа. Идеја српске државности се чува и кроз борбу српске цркве и народа за очување привилегија. Народна и државотворна традиција српског народа чувају се и преносе кроз уметност и историографију XVIII века. За развој српског историзма посебно је значајна делатност хиландарских монаха који су као велики путници прожимали православни исток ослањајући се на култове св. Саве. Ктиторство и задужбинарство се надовезују на средњи век, а прихватиће га у XVIII веку млади грађански staleж, који прераста у предводничку снагу српског друштва.

Књига која је пред нама, представља „класику” српске историографије. Она свеобухватно показује настанак, развој и опстанак идеје српске државности, као и материјализовање ове идеје у различитим српским државама током средњег века. Аутори су показали „неуништивост” ове идеје и у најтежим временима по српски народ. Она је опстајала упркос нестанку националне српске државе и притиску Ту-

рака, али и Бечког двора да се ова идеја искорени из свести Срба. У средњем веку идеји српске државности највећу штету су нанели сами Срби када су покушали, у два наврата, да идеју националног замене интернационалним.

Оба пута је то узроковало пропаст државе. Дело представља значајан допринос српској историографији, али и занимљиво и корисно штиво и за читаоце који немају образовање историчара.